

Zinātnes Vēstnesis

Latvijas Zinātņu akadēmijas, Latvijas Zinātnes padomes un Latvijas Zinātnieku savienības laikraksts

11 (553)

ISSN 1407-1479

2018. gada 4. jūnijs

ALLEA ĢENERĀLĀS ASAMBLEJAS 19. SANĀKSME SOFIJĀ

ALLEA 19. Ģenerālās Asamblejas dalībnieki, 2018. g.17. maijā
Publicitātes foto

Eiropas Zinātņu akadēmiju apvienības ALLEA (*All European Academies*) Ģenerālās Asamblejas 19. sanāksme notika š.g. 16.–18. maijā Bulgārijas Zinātņu akadēmijā. Ģenerālās Asamblejas 19. sanāksmē piedalījās 59 zinātņu akadēmijas no 40 valstīm. Ģenerālās Asamblejas darba kārtībā bija trīs lielu jautājumu grupas: zinātniskais simpozij, Stīla kundzes balvas pasniegšana un ALLEA Ģenerālās Asamblejas sēde. Pasākuma moto bija "Zinātne politikai un politika – zinātnei" (*science for policy, and policy – for science*).

Pirmajā sanāksmes daļā – Ģenerālās Asamblejas simpozijā Eiropas zinātņu akadēmiju eksperti nolāsija referātus un diskutēja par zinātnes lomu sabiedrībā laikā, kad tiek apstrīdēta zinātnes ekspertīze un uzticamība.

ALLEA 19. Ģenerālās Asamblejas darbu atklāja Bulgārijas Zinātņu akadēmijas prezidents prof. Julians Revalsks, ne tikai apsveicot dalībniekus, bet akcentējot jautājumu par zinātnisko atklājumu aizsardzību, īpaši tajos gadījumos, ja atklājumi ir starptautiski. Savukārt Bulgārijas Izglītības un zinātnes ministra vietnieks I. Dimovs runāja par Zinātņu akadēmijas lomu digitālajās transformācijās. Viņš pamatoja nepieciešamību palielināt zinātnes finansējumu, lai tā spētu kvalitatīvi atbildēt uz visiem tai izvirzītajiem izaicinājumiem, palielināt zinātnes sasniegumu pārnēs iespējas un vienoto digitālo tirgu, kas ir kļuvis sevišķi aktuāls globalizētā ekonomikā un sabiedrībā kopumā, kad veidojas vienota digitālā ekosistēma, bet tai pašā laikā jāievēro cilvēciskās vērtības. Tas ir īpaši svarīgi, jo dažādo procesu automatizācija, balstoties uz digitālajām tehnoloģijām, radīs ne tikai jaunas iespējas, bet, kas ne mazāk svarīgi, – jaunus izaicinājumus sabiedrības ētiskajiem aspektiem. Viens no šiem aspektiem ir datu aizsardzība. I. Dimovs informēja, ka Bulgārija kā Eiropas Savienības prezidējošā valsts strādā pie digitālās brīvības kā pietās pamatbrīvības, uzsverot, ka globalizētā sabiedrībā svarīgi ne tikai visu mērit ar superdatoriem, bet jāapzinās ētiskie izaicinājumi. Uzrunas nobeigumā I. Dimovs aicināja zinātniekus apzināties savu svarīgo lomu nākotnes sabiedrībā.

ALLEA prezidents G. Štoks izteica vēlējumu, lai Bulgārijas valdība savas prezidentūras laikā spētu darīt maksimālo, lai spētu palielināt zinātnes lomu. Viņš runāja par tādiem ar zinātnes lomas paaugstināšanu saistītiem jēdzieniem kā zinātnē noskaidrotā patiesība, uzticēšanās zinātnei un zinātnes ekspertīze (*truth, trust, expertise*), kas atspoguļo nākotnes zinātnes lomu

publiskajā diskursā. G. Štoks augstu novērtēja Eiropas zinātņu akadēmiju dažādo darba grupu izstrādātos ziņojumus Eiropas Komisijai, uzsverot zinātnieku un politikas veidotāju sadarbību Eiropas Savienībā, veicinot zinātnes izcilību lomas palielinājumu dažādās politikās.

E. Noorts, ALLEA viceprezidents, uzsvēra, ka mūsdienās vairāk nekā agrāk nepieciešama zinātnes un sabiedrības sadarbība, lai mazinātu viltus ziņu (*fakenews*) izplatību un uzticēšanos tām, jo tieši šīs viltus ziņas, kas it kā atspoguļo pārbaudītus zinātnes atklājumus, ļoti diskreditē zinātnes nozīmi sabiedrībā. Viņš uzsvēra, ka digitālo iezemiešu (*digitalnatives*) laikmetā, kad būtiski mainās jaunās paaudzes domāšanas veids, zinātniekiem, balstoties uz profesionālo loģiku, ir jāmeklē jauni veidi, kā veiktos zinātniskos atklājumus izklāstīt sabiedrībai. Tas ir īpaši svarīgi labējā populisma laikmetā Eiropā, kad politiķi gatavi apstrīdēt ikvienu zinātnisku atklājumu, balstoties uz viltus ziņām.

Kembridžas profesore S. Ovena, kura 40 gadus veikusi pētījumus ekoloģijā un vides piesārņotībā, savā referātā akcentēja, ka viltus ziņas tiek tirāzētas un izplatītas masu medijos un dažādos sociālajos tīklos. Viņa pārsvarā runāja par vides aizsardzību un viltus ziņu izplatīšanu visvairāk skatītajās televīzijas programmās Lielbritānijā, tādējādi radot risku diskreditēt zinātnei un mazinot sabiedrības uzticēšanos zinātniskajai ekspertīzei. No vienas puses, uzticamu zinātnisku rezultātu ieguve un analīze ir laika un resursu ietilpīga, un zinātniekiem arī raksturīgs kriticismis un nepieciešamība ziņot par pārbaudītiem rezultātiem. Sabiedrība savukārt ne vienmēr saprot zinātnei, daudzi gatavi uzticēties viltus ziņām, ja tās atbilstoši pasniegtas – kā atklājumus. Uzticēšanos zinātnei mazinā arī tas, ka šauri specializēti, bet pazīstami zinātnieki publiski izsaka savu viedokli par tēmām, kurās viņi nav eksperti; savukārt sabiedrība notic pārliecinoši izteiktam viedoklim par tēmu, kuru zinātnieki labākajā gadījumā pārzina tikai virspusēji. Tas rada gan ētiskas, gan faktu sagrozišanas riskus, gan iespējas politiskām manipulācijām. Nobeigumā S. Ovena brīdināja, ka zinātnieki nedrīkst kļūt par "politiku garo roku", bet politiķu lēmumu dabas aizsardzībā ietekmē ļoti daudz. No otras puses, ir svarīgi, lai zinātnieki konsultē politiķus, veicot neatkarīgus starptautiskus pētījumus un uz tiem balstot neatkarīgu ekspertīzi, kas ir pierādāma.

Otrā Ģenerālās Asamblejas darba daļa bija veltīta Stīla kundzes balvas pasniegšanai un balvas ieguvējas referātam. Stīla kundzes balva tiek piešķirta par izcilēm pētījumiem, kas saistīti ar Eiropas kultūras vērtībām. To ieguva Centrāleiropas Universitātes profesore Andrea Peto (Ungārija) par salīdzinošiem Eiropas sieviešu atmiņu pētījumiem Otrā pasaules kara, holokausta, un politiskā ekstrēmisma laikā. Balvu pasniedza Marija Gabriela, Eiropas komisāre digitālās ekonomikas jomā.

Trešajā Ģenerālās Asamblejas darba daļā dalībnieki noklausījās ALLEA prezidenta prof. G.Štoka pārskata ziņojumu par ALLEA darbību 2012.–2017. gadā. Tika ievēlēta jaunā ALLEA Padome desmit akadēmiju pārstāvju sastāvā, tai skaitā divi pārstāvji no Centrālās un Austrumeiropas. Sēdes noslēgumā ALLEA vadība tika nodota jaunajam ALLEA prezidentam eģiptologam Prof. Antonio Loprieno. A.Loprieno tika ievēlēts par ALLEA prezidentu 2017. gadā uz laiku no 2018.–2021. gadam. Papildus informācija par ALLEA: www.allea.org un LZA Starptautisko sakaru nodaļā.

Ilze Trapenciere,

LZA prezidenta padomniece starptautiskajos jautājumos

Sveicam jubilārus!

4. jūnijā – LZA goda locekli **Valdi JĀKOBSONU!**

4. jūnijā – LZA goda doktoru **Kārli KANGERI!**

18. jūnijā – LZA goda doktoru **Gunti ENIŅU!**

19. jūnijā – LZA korespondētājlocekli **Andri PLOTNIEKU!**

20. jūnijā – LZA īsteno locekli **Ilgu JANSONI!**

20. jūnijā – LZA ārzemju locekli **Karlu PAJUSALU!**

23. jūnijā – LZA īsteno locekli **Jāni KRASTIŅU!**

Ad multos annos!

Latvijas Zinātņu akadēmija

LZA IZSLUDINA JAUNAS VAKANCES

Atbilstoši LZA Statūtu punktam 3.8.1.1. LZA Senāts izsludina sekojošas vakances 2018.gada Rudens pilnsapulces jaunu locekļu vēlēšanām:

1. LZA īstenojamiem locekļiem – 9 vakances

2. LZA ārzemju locekļiem – 4 vakances

3. LZA korespondētājlocekļiem tiek izsludinātas vakances sekojošās zinātnes nozarēs:

ķīmijā – 1 vakance

fārmācijā – 1 vakance

medicinā – 1 vakance

bioloģijā – 1 vakance

materiālzinātnē – 1 vakance

fizikā – 2 vakances

inženierzinātnēs – 1 vakance

mehānikā – 1 vakance

pārtikas tehnoloģijā – 1 vakance

lauksaimniecības zinātnē – 1 vakance

veterinārmedicinā – 1 vakance

ekonomikā – 1 vakance

literārzinātnē – 1 vakance

filozofija/socioloģija – 1 vakance

mākslas vēsture – 1 vakance

Pieteikumi iesniedzami **līdz š.g. 15. jūnijam**. Ar jauno locekļu kandidātu izvirzīšanas kārtību var iepazīties "Zinātnes Vēstneša" 2018. gada 23. aprīļa numurā un LZA mājaslapā www.lza.lv.

IZNĀK ŽURNĀLA "ENERĢIJA UN PASAULE" SPECIĀLIZLAIDUMS

Ceturtdien, 14. jūnijā, plkst. 15.00 Latvijas Zinātņu akadēmijas Portretu zālē tiek atvērts īpašs izdevums – žurnāla "Enerģija un Pasaule" speciālizlaidums latviešu un angļu valodā.

Žurnāls veltīts IV Pasaules latviešu zinātnieku kongresam, un tajā apkopoti 36 autoru 23 raksti par dažādām zinātņu nozarēm, kā arī ar tām saistītajām tautsaimniecības jomām un ekonomikas attīstību Latvijā. Kā uzsver LZA prezidents Ojārs Spārītis, žurnāls kalpos par vērtīgu izziņas avotu, iepazīstinot potenciālos starptautiskos partnerus ar Latvijas zinātnes sasniegumiem mūsdienās, tādējādi sekmējot apbūsi zinātniski un ekonomiski izdevīgu sadarbību.

VPP EKOSOC – LV PĒTĪJUMU REZULTĀTU PREZENTĀCIJA STARPTAUTISKĀ KONFERENCĒ IGAUNIJAS DZĪVĪBAS ZINĀTŅU UNIVERSITĀTĒ

VPP EKOSOC – LV vadītājā akadēmiķe Baiba Rivža un projekta vadītājas asistente Ligita Āzena piedalījās starptautiskā konferencē Tartu, kuru organizēja Igaunijas Dzīvības zinātņu Universitāte. Konferencē tika prezentēti pētījumu rezultāti, kuri tapuši ar VPP EKOSOC – LV atbalstu: uz zināšanām balstītas ekonomikas sastāva un telpiskā sadalījuma izmaiņas Latvijas lauku apvidos un AHP pētniecības metodes pielietojums Pierīgas reģiona viedās specializācijas attīstības analizē.

KRĀJUMA "LATVIJA UN LATVIEŠI" ATVĒRŠANA LATVIJAS ZINĀTŅU AKADĒMIJĀ

Krājuma "Latvija un latvieši" autori, amatpersonas
Foto – Jānis Brencis

Latvijas Zinātņu akadēmijas prezidents Ojārs Spārītis, atklājot akadēmiskā rakstu krājuma "Latvija un latvieši" atvēršanas svinīgo pasākumu 23. maijā, uzsvēra, ka ir īstenojusies zinātnieku vēlme veltīt kādu fundamentālu darbu Latvijas valsts simtgadei. Atgādinot, ka 2013. gadā iznākušais krājums "Latvieši un Latvija" jau veica savdabīgu dziļurbumu Latvijas kultūrā, vēsturē, arheoloģijā,

izglītībā, zinātnē, ekonomikā, O.Spārītis izteica pārliecību, ka jaunais izdevums, iznākot trīs valodās – latviešu, angļu un krievu –, un saturiski saglabājot visplašāko tematisko aptverumu, veiks arī ārpolitisku uzdevumu – stāstīs par Latviju ārvalstu lasītājam.

Akadēmiķis Jānis Stradiņš, raksturojot krājuma saturu, atzīmēja, ka izdevums "Latvija un latvieši" ir tapis valsts pētījumu programmas "Letonika: Latvijas vēsture, valoda, kultūra un vērtības" ietvaros kā, iespējams, galvenais un būtiskākais šīs programmas darbs četru gadu garumā, un tā īstenošanā tika iesaistīti 49 autori. "Latvija nav iedomājama bez latviešiem, un latvieši visur pasaulē, lai kur tie būtu, vismaz savās domās turas pie Latvijas, kas šobrīd ir brīva, neatkarīga, demokrātiska, nacionāla valsts. Latvijas valsts pirms simts gadiem radās, jo latvieši sevi nesa spēcīgu valstsgribu. Savukārt mūsdienās Latvijas valsts ir tā, kas kopīga visiem latviešiem – Latvija ir visu latviešu kopā turētāja un vienotāja," krājuma atvēršanas pasākumā teica Saeimas priekšsēdētāja Ināra Mūrniece.

Apsveikuma vārdiem pievienojās arī Kultūras ministrijas valsts sekretāra vietniece Latvijas valsts simtgades jautājumos Selga Laizāne. Videouzrunā klātesošos uzrunāja krājuma mecenāts Juris Savickis, aicinot nedzīvot pagātnē, bet koncentrēties uz risinājumu meklēšanu nākotnē.

Ilze Stengrevica,

LZA sabiedrisko attiecību speciāliste

IV PASAULES LATVIEŠU ZINĀTNIEKU KONGRESU GAIDOT*

DEMOGRĀFISKIE RESURSI LATVIJĀ UN PROGNOZES

Ši raksta mērķis ir sniegt īsu pārskatu par demogrāfisko attīstību Latvijā un ieskicēt perspektīvas tuvākajai nākotnei. Mēģināsim pēc būtības novērtēt iedzīvotāju skaita, sastāva un galveno demogrāfisko procesu dinamiku valsts neatkarības gados.

Jau padomju okupācijas perioda beigās iedzīvotāju skaita dinamikai bija skaidri izteikta tendence iedzīvotāju pieaugumam samazināties un stabilizēties. Pēc tam, kad toreizējā Latvijas PSR valdība un arodbiedrību padome 1989. gada 14. februārī pieņēma vēsturisko lēmumu "Par pasākumiem iedzīvotāju skaita nepamatota mehāniskā pieauguma pārtraukšanai un migrācijas procesu regulēšanu" migrācijas saldo pirmo reizi visā pēckara periodā kļuva negatīvs, kas turpinās arī tagad. Atjaunojot savu valstisko neatkarību 20. gs. 90. gadu sākumā, Latvijas iedzīvotāju skaits bija sasniedzis maksimumu visā līdzšinējā valsts attīstībā (2,67 miljoni). Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas *de facto* dienā 1991. gada 21. augustā iedzīvotāju skaits jau bija vairāk par 20 tūkstošiem cilvēku mazāks. 2014. gada sākumā tas noslīdēja zem diviem miljoniem, sistemātiski samazinoties arī pēdējos gados. Tagad iedzīvotāju ir pat mazāk nekā 1940. gada sākumā. Aplūkosim, kādā veidā neatkarības nepilnos trīs gadu desmitos ir zaudēti vairāk nekā 700 000 cilvēku.

(..)
Jau 90. gadu sākumā Latvija veica aktīvu diplomātisku darbību, lai panāktu Krievijas karaspēka izvešanu no Latvijas, kas noris, sākot ar 1992. gada martu, un tika pabeigta 1994. gada 31. augustā. Šajā laikā izceļoja arī prāva daļa padomju armijas virsnieku ģimeņu locekļu un drošības iestāžu darbinieku. (..) iedzīvotāju izceļošanu sekmēja arī krasā ekonomiskās iekārtas un sociālās politikas maiņa ar izteiktām bezdarba un nabadzības izpausmēm. Izteikta bija tautsaimniecības lejupslīde 90. gadu pirmajā pusē un arī ekonomiskās krīzes gados pēc iestāšanās Eiropas Savienībā.

Jau gadsimta sākumā, pēc 2000. gadā veiktās aptaujas rezultātiem, ekonomiski aktīvo iedzīvotāju vidū 8% latviešu un 25% nelatviešu izteica vēlmi aizbraukt pastrādāt ārzemēs, t.sk. 4% latviešu un 9% cittautiešu bija gatavi pastāvīgai emigrācijai. Otrs emigrācijas vilnis izemējās pēc iestāšanās ES, it īpaši 2008.–2011. gadā, izteiktāk ekonomiskās krīzes gados 2009.–2010. gadā. (..)

Pēc depopulācijas tempiem Latvija ir viena no līderēm Baltijas jūras baseina reģionā, ES un arī pasaulē. No 10 Baltijas baseina valstīm tieši mūsu valstī iedzīvotāju skaita samazinājums kopš 1990. gada ir bijis visstraujākais (26%). Tikai Lietuvā šis rādītājs ir pietuvināts (21%) un arī lgaunijā sarukums bija augsts (17%). Polijā un Krievijā iedzīvotāju skaits 16–17 gados tikpat kā nav mainījies, Vācijā minimāli pieaudzis migrācijas dēļ, Dānijā un Somijā pieaudzis vairāk par 10%, Zviedrijā par 15% un Norvēģijā par ceturto daļu. (..)

Saskaņā ar ANO iedzīvotāju nodaļas datiem, publicētajos valsts un teritoriju sarakstos par depopulācijas tempiem Latvija

* Pilnu raksta tekstu lasiet Pasaules latviešu zinātnieku IV kongresam veltītajā žurnālā "Enerģija un Pasaule" speciālizlaidumā. Galvenais redaktors Ojārs Spārītis, zinātniskais redaktors Namejs Zeltniņš. Fragmentu publicēšana saskaņota ar apgāda "Zinātne" vadītāju Ingridu Segliņu.

regulāri ir pirmajā pieciniekā. Tā, piemēram, 2015. gadā vēl augstāks kritums bija pundurvalstī Andorā, Sirijā un Lietuvā, bet līdzīgs krituma temps – Grūzijā (–1,2%).

Demogrāfisko resursu analīzē būtiska nozīme ir iedzīvotāju dzimuma un vecuma sastāvam, it īpaši – vīriešu un sieviešu skaitliskām attiecībām vecumā, kad notiek ģimeņu veidošanās. No kvantitatīvām attiecībām starp cilvēku vecumgrupām ir atkarīgs ekonomiski aktīvo īpatsvars, darbspējīgo iedzīvotāju noslodze ar bērniem un pensionāriem, darbaspēka resursu apjoms, iedzīvotāju novecošanās pakāpe u.tml.

Vislabvēlīgākais samērs starp Latvijas vīriešu un sieviešu skaitu bija 19. gadsimta beigās. Divu pasaules karu rezultātā ne tikai būtiski samazinājās iedzīvotāju skaits, bet arī palielinājās disproporcijas apmēri vīriešu un sieviešu skaitā. Vēl 20. gs. 50. gadu beigās vīriešu bija par ¼ mazāk nekā sieviešu. Vīriešu īpatsvars valstī (43,9%) bija viens no viszemākajiem pasaulē. Miera laika apstākļos skaitliskās attiecības starp vīriešiem un sievietēm pamazām izlīdzinājās, tomēr vēl arī pēc neatkarības atjaunošanas relatīvais sieviešu skaita pārsvars bija viens no vislielākajiem pasaulē. Tas saistīts ne tikai ar karu sekām, bet arī ar vīriešu izteikti augstāku mirstību un dzimstības samazināšanos (pazeminātos dzimstības apstākļos sarūk zēnu īpatsvars), daļēji arī ar vīriešu paaugstināto izceļošanu 90. gadu sākumā. Pašreiz dzimumu disproporcija izteikta vienīgi vecāka gadagājuma cilvēkiem, jo īpaši pēc 50 gadiem.

Analizējot vecumstruktūras pārmaiņas, viegli ieraudzīt sistemātisku iedzīvotāju novecošanos. (..) Pēc novecošanās rādītājiem Latvija ir starp pasaules līdervalstīm. Aplūkosim, kā tuvākajās divās trijās desmitgadēs novecošanās tempi būs visai augsti.

Demogrāfiskā novecošanās ir objektīva un kopumā progresīva parādība, atspoguļojot sabiedrības globālās likumsakarības pāreju uz racionālāku paaudžu nomaņas tipu ar augstākiem iedzīvotāju dzīvotspējās un zemākiem dzimstības raksturojumiem. Tomēr pārāk strauja novecošanās, kā tas vērojams Latvijā (visizteiktāk Latgalē, kur vidējais laikabiedru vecums sasniedzis 44 gadus), rada nopietnas sociālekonomiskās problēmas. Mūsu pētījumi liecina, ka Latvijas iedzīvotāju novecošanās galvenie cēloņi ir dzimstības samazināšanās, jaunāka darbības vecuma cilvēku emigrācija un daļēji arī dzīvildzes pieaugums. Ja valstī samazinās cilvēku skaits un tie novecojas, būtiski ir kompensēt šos zudumus, vismaz saglabājot cilvēkapaļāla sākotnējo vērtību, kāpinot cilvēku izglītību, to profesionālo sagatavotību un darbu produktivitāti.

Analizējot iedzīvotāju nodarbinātības līmeni, var konstatēt tā pakāpenisku pieaugumu līdz 2008. gadam ieskaitot un pazemināšanos ekonomiskās krīzes ietekmē 2009.–2010. gadā. Situācija darba tirgū kopš 2011. gada lēnām uzlabojās, t.sk. samazinoties bezdarbam. (..) Vēl gadsimtu mijā pievienotā vērtība, kuru radīja strādājošais, mūsu valstī par 60% atpalika no ES vidējā, tagad šī atpalicība ir sarukusi līdz trešdaļai.

Atjaunotās neatkarīgās Latvijas gados progress panākts izglītības jomā. Personu ar augstāko izglītību īpatsvars pieaugušo iedzīvotāju vidū pieaudzis no 11,5% līdz ceturtdaļai. Vidējais izglītībā pavadītais laiks pieaudzis līdz 12 gadiem. Gandrīz 90% pieaugušo ir pabeigta vidējā izglītība, kas ir 10 procentpunktu vairāk par Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas (OECD) vidējo 80% rādītāju. Relatīvi vāji attīstīta vēl ir mūžiz-

glītība. Pēc pieaugušo izglītības rādītājiem Latvija manāmi atpaliek no ekonomiski attīstītākajām valstīm. Īpaši nelabvēlīgs stāvoklis izveidojies zinātnisko darbinieku skaita dinamikā, galvenokārt zinātnu doktoru nodarbinātībā. Ja 1991. gadā Latvijā bija ap 16 tūkstošiem zinātnieku, tad tagad valstī strādā tikai 3 tūkstoši. LZA prezidents O. Spārītis kādā intervijā nesen atzina, ka "ši lejupslīde ir tik jūtama, ka zudusi kritiskā masa, kas spētu ģenerēt idejas un virzīt vajadzīgās pārmaiņas visdažādākajās nozarēs". Viena no tādām nozarēm ir arī demogrāfija, kurā nesen likvidētais LU Demogrāfijas centrs pirms 30 gadiem bija starp vadošajiem Padomju Savienībā un arī pēc neatkarības atjaunošanas bija starptautiski atzīts centrs Baltijā un Austrumeiropā. (..)

Viens no būtiskiem aspektiem demogrāfisko resursu vērtējumos ir iedzīvotāju etniskā sastāva pārmaiņas, pamattautības iedzīvotāju daļas evolūcija. Īpaši tas svarīgi agrāk okupētām un etniski raibākām valstīm, pie kurām pieder arī Latvija.

Redzams, ka latviešu skaits samazinājās gan posmā pirms, gan arī pēc gadsimtu mijas. (..) Nevienš gads nav aizvadīts ar pozitīvu bilanci. Un tas jau runā par nopietnām kļūdām valsts vadīšanā un it īpaši sociāldemogrāfiskās politikas īstenošanā. Tikai kopš 2015. gada atzīmēti nelieli latviešu dabiskais pieaugums, kas gan nav devis pieaugumu latviešu skaitā, jo emigrācijas pārsvars pār imigrāciju joprojām ir gandrīz trīs reizes augstāks.

Krievu un citu lielāko etnisko minoritāšu skaitliskie apmēri samazinājās vēl straujāk nekā latviešiem. Visbūtiskāk sarucis ebreju skaits (gandrīz 5 reizes), vairāk nekā divas reizes ukraiņu skaits, nedaudz mazākā mērā tas kritās krieviem, baltkrieviem un igauņiem. Poļu, lietuviešu, čigānu un vāciešu pašreiz ir 20 līdz 35% mazāk nekā 80. beigās/90. gadu sākumā. Līdz ar to latviešu īpatsvars kopējā iedzīvotāju skaitā pieauga no 52% 1989. gadā līdz 60,5% 2000. gadā un 62% pašreiz. (..)

Demogrāfiskajiem procesiem ir inerces raksturs, tāpēc ir acīmredzams, ka apturēt depopulāciju tuvākajos gados nav iespējams: iedzīvotāju kopskaitam un arī latviešu skaitam būs lejupslīdes tendence. Nedz šo rindu autors, nedz arī starptautisko institūciju speciālisti, piemēram, ANO vai ES Eurostat demogrāfi, neprognozē iedzīvotāju skaita stabilizāciju vidējā ilguma prognozēs. (..) Pie šādiem pamatnosacījumiem latviešu tautības iedzīvotāju skaits gadsimta vidū noslīdēs līdz nepilnam vienam miljonam.

Neatliekami aktivizējot demogrāfisko politiku, istenojot kompleksu ilgtermiņa atveseļošanās programmu, ir iespējams panākt labākus rezultātus. (..) Mūsaprāt, mērķtiecīgas paaudžu nomaņas un iekšējās un ārējās migrācijas politikas īstenošanai jāklūst par valsts ilgtermiņa attīstības prioritāti. (..)

LZA 2012. gadā sniedza īpašu paziņojumu par nelabvēlīgo demogrāfisko situāciju valstī, arī par nepietiekamo sabiedrības informatīvo nodrošinājumu šajā jomā. Mūsaprāt, aizvadītajos piecos gados uzlabojums faktiski nav noticis, izņemot to, ka valsts institūciju informācija kļuvusi plašāka un patiesāka. Pirms trim gadiem beidza funkcionēt Demogrāfijas centrs, un valstī vairs nav pētniecisku demogrāfisko institūciju, mazinot nozares starptautisko potenciālu, vāji ir līdzdalība starptautisko pētījumu izpildē, pēc būtības pārtraukta augstākās kvalifikācijas speciālistu – demogrāfu sagatavošana.

Dr.habil.oec. Pēteris Zvidriņš, LU profesors

APKOPOTI DATI PAR PĒCDOKTORANTŪRAS PĒTNIECĪBAS OTRĀS KĀRTAS REZULTĀTIEM

Valsts izglītības attīstības aģentūra (VIAA) ir apkopojusi datus par otrās atlases kārtas saņemtajiem pieteikumiem pēcdoktorantūras pētniecības atbalsta saņemšanai.

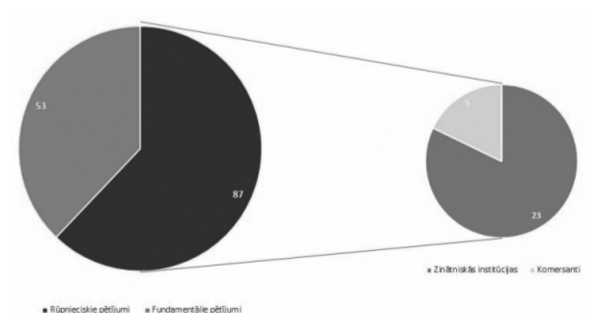
Otrajā kārtā ir saņemti **140 pieteikumi**, no kuriem **53 ir fundamentālie** un **87 rūpnieciskie pētījumi**.

Iesniegto pieteikumu kopējā finansējuma summa ir **18 663 079,93 EUR**, tostarp:

- Fundamentālo pētījumu pieprasītais finansējuma apjoms ir 7 024 808,69 EUR
- Rūpniecisko pētījumu pieprasītais finansējuma apjoms ir 11 638 271,24 EUR.

Iesniegtajos pieteikumos kā pētnieki ir piesaistīti 31 ārvalstu pēcdoktoranti, vēl 9 pēcdoktoranti ir strādājuši pētniecības institūcijās un augstskolās ārvalstīs. No 140 pētniekiem 39 ir ieguvuši doktora grādus ārvalstīs.

Iesniegto pētniecības pieteikumu sadalījums

Pētniecības pieteikumu iesniegušas **28 organizācijas**, no tām **23 – zinātniskās institūcijas un 5 komersanti**. Visvairāk

pieteikumus iesniegusi Rīgas Tehniskā universitāte (33 pieteikumi) un Latvijas Universitāte (23 pieteikumi).

Iesniegto pētniecības pieteikumu sadalījums pa RIS3 jomām

Biomedicīna, medicīnas tehnoloģiju, biofarmācijas un biotehnoloģiju jomā iesniegti **33 pētniecības pieteikumi** (visus iesniegušas zinātniskās institūcijas), no kuriem

- 6 ir fundamentālie pētījumi
- 27 rūpnieciskie pētījumi.

Biomedicīna, medicīnas tehnoloģiju, biofarmācijas un biotehnoloģiju jomā pieteiktais finansējuma apjoms ir 4 415 594,88 EUR.

Informāciju un komunikāciju tehnoloģiju jomā iesniegti **13 pētniecības pieteikumi**, no kuriem

- 4 ir fundamentālie pētījumi
- 9 rūpnieciskie pētījumi (no tiem 2 komersantu iesniegti).

Informāciju un komunikāciju tehnoloģiju jomā jomā pieteiktais finansējuma apjoms ir 1 737 656,80 EUR.

Zināšanu ietilpīgās bioekonomikas jomā iesniegti **23 pētniecības pieteikumi**, no kuriem

- 7 ir fundamentālie pētījumi
- 16 rūpnieciskie pētījumi (no tiem 1 komersanta iesniegts).

Zināšanu–ietilpīgās bioekonomikas jomā pieteiktais finansējuma apjoms ir 3 077 535,72 EUR.

Viedo materiālu, tehnoloģiju un inženiersistēmu jomā iesniegti **35 pētniecības pieteikumi**, no kuriem

- 23 ir fundamentālie pētījumi
- 12 rūpnieciskie pētījumi (no tiem 1 komersanta iesniegts).

Viedo materiālu, tehnoloģiju un inženiersistēmu jomā pieteiktais finansējuma apjoms ir 4 615 281,28 EUR.

Viedās enerģētikas jomā iesniegti **10 pētniecības pieteikumi**, no kuriem

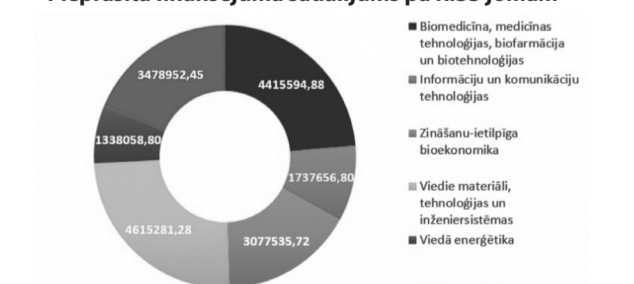
- 1 ir fundamentālie pētījumi
- 9 rūpnieciskie pētījumi (no tiem 1 komersanta iesniegts).

Viedās enerģētikas jomā pieteiktais finansējuma apjoms ir 1 338 058,80 EUR.

Iesniegti **26 pētniecības pieteikumi** (visus iesniegušas zinātniskās institūcijas), kas sniedz ieguldījumu Latvijas viedās specializācijas stratēģijas mērķu sasniegšanā, izaugsmes prioritāšu īstenošanā, no kuriem

- 23 ir fundamentālie pētījumi
- 3 rūpnieciskie pētījumi.

Pieprasītais finansējuma sadalījums pa RIS3 jomām

Pieprasītais finansējuma apjoms pieteikumiem, kas sniedz ieguldījumu Latvijas viedās specializācijas stratēģijas mērķu sasniegšanā, izaugsmes prioritāšu īstenošanā, ir **3 478 952,45 EUR**.

Avots: Valsts izglītības attīstības aģentūras mājaslapa

LATVIJAS ZINĀTŅU AKADĒMIJAS HUMANITĀRO UN SOCIĀLO ZINĀTŅU NODAĻAS RĪKOTĀ EKSPERTU KONSĪLIJA “PAR STAMBULAS KONVENCIJU” SLĒDZIENS

Konsilija notika 2018. gada 18. aprīlī.

Konsilijā bija īpaši aicināti piedalīties Latvijas Republikas Saeimas deputāti, Tieslietu ministrijas pārstāvji un neatkarīgi eksperti.

Konsilijā savu viedokli izteica: *Mg.iur. Gunārs Kūtris*, Latvijas Republikas 12. Saeimas deputāts; *Silvija Šimfa*, Latvijas Republikas 12. Saeimas deputāte; *Aija Rozena*, Latvijas Republikas tieslietu ministra padomniece; *Dr.theol. Zbignevs Stankevičs*, Romas Katoļu Baznīcas Rīgas arhidiecezes arhibīskaps – metropolīts; *Dr.phil(theol). Dace Balode*, Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultātes dekāne; *Dr.iur. Kristīne Dupate*, Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes asociētā profesore; LZA akadēmiskā *Dr.phil. Igors Šuvajevs*, Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas katedras profesors; *PhD Aivita Putniņa*, Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes profesore, un *Mg.psych. Marija Ābeltiņa*, Latvijas Kognitīvi biheiviorālās terapijas asociācijas pārstāve. Konsilija laikā tika iesniegta Latvijas Republikas tieslietu ministra Dzintara Rasnača ārštata padomnieces starptautiskajās un Eiropas privāttiesībās *Dr.iur.* Baibas Rudevskas ziņojums. Tajā paustais viedoklis saskaņots ar tieslietu ministru.

Konsilija mērķis bija izvērtēt tā sauktās Stambulas konvencijas (turpmāk lietots arī Konvencija un SK) darbības jomas un nozīmi Latvijā.

Konsilija laikā Stambulas konvencijas nozīme tika analizēta saistībā ar diviem procesiem: **vardarbība ikdienā un līdztiesība/vienlīdzība ikdienā**.

Konsilija gaitā eksperti meklēja atbildes uz šādiem jautājumiem:

1) vai Stambulas konvencija ir tikai par dzimumu līdztiesību? Kādas jomas tā ietekmē?

2) kas ir vardarbība un līdztiesība/vienlīdzība ikdienā, kā tās izpaužas, un kā tās mazināt vai nepieļaut?

3) kas nozīmē, ja Latvija neratificē Stambulas konvenciju (iespējami sodi par ES disciplīnas neievērošanu, neiegūtie ieguvumi, nezaudētie zaudējumi)?

Divas ekspertes (A. Putniņa un K. Dupate) konsilija ziņojumam un galīgajam atzinumam nepiekrīt, tāpēc viņu individuālās domas, kaut arī vērtīgas, ziņojumā nav uzrādītas. (Abu zinātnieču parakstīto publisko vēstuli skat. zemāk – red.). Lai novērstu aizdomas, ka tās piedēvētas citiem ekspertiem, ekspertu vārdi ziņojuma tekstā nav minēti, izņemot citējumus un atsaucies pie faktiem.

Pamatinformācija

Konvenciju par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu (Stambulas konvenciju) Eiropas Padome atvēra parakstīšanai 2011. gada 11. maijā, tā stājās spēkā 2014. gada 1. augustā. Līdz 2018. gada aprīļa vidum to bija ratificējušas 30 no 47 Eiropas Padomes dalībvalstīm, parakstījušas, bet nebija ratificējušas 16 valstis, nebija parakstījušas 2 valstis – Krievijas Federācija un Azerbaidžāna¹.

Stambulas konvenciju ir ratificējušas 18 no 28 ES dalībvalstīm, bet tikai parakstījušas (nav ratificējušas) 10 dalībvalstis (Latvija, Lietuva, Luksemburga, Bulgārija, Čehija, Grieķija, Ungārija, Īrija, Slovākija un Apvienotā Karaliste). Valstu uzskaitījums apgāz apgalvojumu, ka Konvenciju nav ratificējušas galvenokārt jaunās ES dalībvalstis vai valstis, kurās cilvēktiesības netiek augstu vērtētas.

Lai Konvencija iegūtu likuma spēku un tās normas kļūtu obligātas, Latvijas Republikas Saeimai to jāratificē. Par šo jomu atbildīgā Labklājības ministrija 2017. gada augustā iesniedza Ministru kabineta likumprojektu par Konvencijas ratifikāciju, taču vienošanās netika panākta. Tieslietu ministrija iesniedza valdībā ar juridisku analīzi pamatotus argumentus par līguma iespējamo ietekmi uz Latvijas tiesību sistēmu un likumprojektu nesaskaņoja. 2018. gada 22. janvāra sēdē Ministru kabineta komiteja nolēma jautājumu par Konvencijas ratifikāciju atlikt tā sarežģītības un informācijas pret-runģuma dēļ. Konvenciju paredzēts ratificēt 2018. gada oktobrī.

Konvencijā definēti 5 mērķi (SK 1. p.). Formulējumi angļu un latviešu valodā nedaudz atšķiras (SK lietots “*purposes*”, kas burtiskā tulkojumā no angļu valodas nozīmē – “nodomi” nevis “mērķi”), atšķirīgi tulkotie vārdi izcelti:

– aizsargāt sievietes no jebkādas vardarbības un novērst vardarbību pret sievietēm un vardarbību ģimenē, sodīt par to un izskaust;

– sekmēt jebkādas **vardarbības** (Konvencijā – “diskriminācijas”) pret sievietēm izskaušanu un veicināt sieviešu un vīriešu **faktisku** (“*substantive*”, kas drīzāk nozīmē “*būtisku*”) līdztiesību, tostarp **nodrošinot sievietēm neatkarību** (“*empowering women*”, kas nozīmē “nodrošinot sievietēm iespējas”);

¹ Latvijas Republikas tieslietu ministra ārštata padomnieces starptautiskajās, Eiropas un privāttiesībās *Dr.iur.* Baibas Rudevskas iesniegtais ziņojums.

– izstrādāt visaptverošu sistēmu, politiku un pasākumus, lai aizsargātu visus upurus, kas cietuši no vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē, un palīdzētu šādas vardarbības upuriem;

– veicināt starptautisku sadarbību, lai izskaustu vardarbību pret sievietēm un vardarbību ģimenē;

– nodrošināt atbalstu un palīdzību organizācijām un tiesībaizsardzības institūcijām, lai tās varētu efektīvi sadarboties, **izmantot** vienotu pieeju vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē izskaušanā (“*in order to adopt an integrated approach [...]*”, kas nozīmē – “lai pārietu uz vienotu pieeju [...]”).

I. Šuvajevs vērsa uzmanību, ka arī konvencijas nosaukuma tulkojums ir neprecīzs, jo Konvencija ir par vardarbības novēršanu un nepieļaušanu (nevis apkarošanu). Arī jēdzienu “*victim*” labāk tulkot kā “cietušais” nevis “upuris”.

Konvencija paredz īpašu īstenošanas uzraudzības mehānismu (SK 1. p.). Konvencijas IX nodaļā noteikts, ka uzraudzību īsteno ekspertu grupa vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanai (GREVIO). Stambulas konvencijas tekstā ir ierakstīts, ka GREVIO veido, ņemot vērā dzimumu un ģeogrāfisko līdzsvaru, kā arī daudznozaru kompetenci (SK 66. p. 2 p.). GREVIO sastāvā ir vismaz 10 locekļi, bet ne vairāk kā 15 locekļi. GREVIO ir noteiktas tiesības, privilēģijas un imunitāte.

Dalībvalstu līdzdalība Konvencijas īstenošanā nodrošināta tādejādi, ka tiek izveidota Konvencijas dalībvalstu komiteja, un tai ir tiesības izvirzīt kandidātus un ievēlēt GREVIO locekļus. No vienas valsts var ievēlēt tikai vienu GREVIO locekli.

GREVIO sagatavo anketu un izskata dalībvalstu ziņojumus par normatīvajiem aktiem un citiem pasākumiem Konvencijas noteikumu īstenošanai; nosaka turpmāko vērtēšanas procedūru noteikumu; nosaka uzraudzības procedūras līdzekļus, tai skaitā plāno vizītes uz dalībvalstīm; izstrādā ziņojumu, secinājumus un priekšlikumus par Konvencijas nosacījumu īstenošanu dalībvalstī. Tai ir tiesības pieprasīt no dalībvalstīm papildus informāciju vai steidzamus ziņojumus. Uzraudzības procesā GREVIO cieši sadarbojas ar “dalībvalstu pārstāvjiem”. GREVIO ziņojumi tiek nosūtīti Konvencijas dalībvalstij (tai ir tiesības sniegt komentārus) un Konvencijas dalībvalstu komitejai, kas uz to pamata pieņem konkrētajai dalībvalstij domātos ieteikumus. Valstu parlamentāri var piedalīties Konvencijas īstenošanas uzraudzībā.

Konvencijas 71. pants nosaka, ka tā “neskar saistības, kas izriet no citiem Starptautisko tiesību aktiem, kuru dalībvalstis ir vai par tām kļūš Konvencijas dalībvalstis un kuros ir noteikumi par šajā Konvencijā regulētajiem jautājumiem.” 7. pants un citi panti, kas nosaka dalībvalstu pienākumus konvencijas īstenošanā, paredz, ka “dalībvalstis pieņem normatīvos aktus un veic citus pasākumus”, tostarp maina Konstitūciju vai citu atbilstošu tiesību aktu (šim gadījumam norādīts konkrēts iemesls – lai iekļautu tiesību aktā sievietes un vīriešu līdztiesības principu (SK 4.p.)), ja tas nepieciešams, lai nepieļautu vardarbību. No Konvencijas IX nodaļas, kas apraksta uzraudzības mehānismu, un GREVIO līdzšinējās darbības var saprast, ka dalībvalstīm būs stingri jāseko GREVIO ieteikumiem.

Konvencijas 2. pantā definēta Konvencijas darbības joma: “Šī Konvencija attiecas uz jebkādu vardarbību pret sievietēm, tostarp vardarbību ģimenē, kas nesamērīgi skar sievietes.” Konvencijas dalībvalstis tiek mudinātas piemērot to visiem cietušajiem no vardarbības ģimenē, īpašu uzmanību pievēršot sievietēm, kas cietušas ar dzimumu saistītas vardarbības.

Konvencijas ietekmes jomu skaidrojumu papildina definīcijas (SK 3. p.).

Konvencijas izpratnē “ar terminu “vardarbība pret sievietēm” **tieks saprasts** (angļu tekstā “ir”) cilvēktiesību pārkāpums un sieviešu diskriminācija, un ar to apzīmē visus ar dzimumu saistītus vardarbības aktus, kas sievietēm rada vai var radīt fizisku, seksuālu, psiholoģisku vai ekonomisku kaitējumu vai ciešanas, kā arī šādu vardarbības aktu draudus, piespiešanu vai patvaļīgu brīvības atņemšanu neatkarīgi no tā, vai šāda vardarbība notiek sabiedriskajā vai privātajā dzīvē”.

“Vardarbība ģimenē” ir visi “fiziskas, seksuālas, psiholoģiskas vai ekonomiskas vardarbības akti, kas notiek ģimenē vai mājās, vai starp bijušajiem vai esošajiem laulātajiem vai partneriem, neatkarīgi no tā, vai vardarbības izdarītājs dzīvo vai ir dzīvojis vienā dzīvesvietā ar vardarbības upuri”.

“Dzimums (*gender*)” Konvencijas izpratnē ir “**sociālas** (Konvencijā “*socially constructed*”, tas ir, “sociāli izveidotas”) lomas, uzvedība, nodarbošanās un īpašības, ko konkrētā sabiedrība uzskata par atbilstošām sievietēm un vīriešiem”.

“Ar dzimumu saistīta vardarbība pret sievietēm” ir vardarbība, kas vērstā pret sievieti tāpēc, ka viņa ir sieviete, vai vardarbība, kas nesamērīgi skar sievietes”.

“Vardarbības upuris” konvencijas izpratnē ir fiziska persona,

kas pakļauta vardarbībai pret sievieti vai vardarbībai ģimenē.

“Sieviete” konvencijas izpratnē ir arī meitenes līdz 18 gadu vecumam.

Konsilija organizētāji vērsa ekspertu uzmanību uz jautājumu: kāpēc polemikā par Stambulas konvenciju visa uzmanība tiek koncentrēta uz jēdziena “*gender* (dzimums)” izmantošanu Konvencijā – pat vairāk kā uz jēdzienu “vardarbība” vai “līdztiesība (ne–diskriminācija)”, kas ir Konvencijas būtība, un izvirzīja vairākus “degošus” jautājumus, uz kuriem atbildes apkopotas Konsilija slēdzienā.

Diskusijas izklāsts

Neskatoties uz konsilija organizētāju izvirzītajām diskusijas tēmām, eksperti pievērsās savas argumentācijas izklāstam par jautājumu – ratificēt vai neratificēt Stambulas konvenciju, turklāt, nepārprotami iezīmējās divi galēji pretēji viedokļi. Trīs ekspertes (visas speciālistes dzimumlīdzības jautājumos un akadēmiskās vides pārstāves), bija pārliecinātas, ka Stambulas konvencija ir jāratificē nekavējoties, un tas dos labumu sieviešu aizsardzībai pret vardarbību, kas Latvijā ir liela problēma. Trīs eksperti puda stingru pārliecību, ka Konvencijas ratifikācija nav pieļaujama, tāpat domāja Tieslietu ministrijas pārstāve, un par to liecināja iesniegtais tieslietu ministra padomnieces ziņojums. Vienas ekspertes pozīcija bija neitrāla, bet viņa uzskatīja, ka Konvencijas ratifikācija pati par sevi neko nedos – ir jāmaina sabiedrības attieksme pret vardarbību, un tikai tā būs iespējams to novērst. Viņa uzsvēra Konvencijas labo nodomu un nesaskatīja nekādus “zemūdens akmeņus” tās formulējumos. I. Šuvajevs norādīja, ka lēmumu pieņems Saeima, bet svarīgi izprast problēmu. Konvencijas gadījumā tas nav noticis, visuzskatāmāk to apliecina tās noraidītāji.

Konsilija slēdziens

Kopumā atzīstot Konvencijā risinātās problēmas nozīmīgumu Latvijā, iekļauto pasākumu derīgumu vardarbības pret sievieti un vardarbības ģimenē novēršanai un nepieļaušanai, pamatojoties uz konsilijā pausto ekspertu (to skaitā kompetentu juristu un pētnieku) viedokļu samēru (3 par, 5 pret, 2 neitrāli) un, ņemot vērā Konsilijā izteikto argumentu pamatotību un iespējamo risku nopietnību, atzīstot, ka Konvencijas ratifikācija un stingrā tās īstenošanas uzraudzība varētu uzlabot nacionālā normatīvā regulējuma īstenošanas efektivitāti, kas Latvijā tradicionāli ir vājākais nacionālās politikas īstenošanas posms;

bet arī to, ka:

Konvencija par galveno vardarbības nepieļaušanas cēloni uzskata dzimumu nelīdzsvarību un vardarbības nepieļaušanas pamatā ir tikai un vienīgi dzimumlīdzības politika, kas novērš uzmanību no citu vardarbības cēloņu novēršanas dažādos līmeņos: individuālajā, ģimenes, kopienas un sabiedrības;

Konvencija paredz jaunu pieeju dzimumlīdzības jautājumu risināšanā, kas Latvijā nav izprasta, turklāt Konvencijā ir izmantoti nepaskaidroti jēdzieni;

Konvencija paredz dalībvalstu pienākumu “pieņemt normatīvos aktus un veikt citus pasākumus” Konvencijas nodoma īstenošanai, turklāt, dalībvalstīm ir jāpilda Konvencijas uzraudzības institūcijas GREVIO ieteikumus par Konvencijas īstenošanu pēc tās ratifikācijas;

Konvencijas būtība un ratifikācijas sekas sabiedrībā nav izskaidrotas, tāpēc viegli radīt vispārēju negatīvu attieksmi pret to;

Latvijā nav vienota uzskata, kā latviskot Stambulas konvencijas jaunievedumu – dzimumu kā socializācijas faktora jēdzienu Konvencijas aspektā, un kas tas ir;

finansiālu ierobežojumu dēļ Latvijā vēl nav sagatavota Konvencijas izpildei nepieciešamā infrastruktūra (rehabilitācijas programmas, lai atturētu no atkārtotas vardarbības, cietušo pavēruma vietas, datu vākšana, pētniecība);

Konvencijas nodomu var īstenot veidojot tai atbilstošu nacionālo normatīvo regulējumu un uzlabojot tā ieviešanas uzraudzību, apejot identificētās riska zonas, jo vairāk tāpēc, ka Latvijai, kas parakstījusi Stambulas konvenciju, jau tagad ir pienākums nerīkoties pretēji tās mērķiem un principiem;

LZA HSNZ rīkotā ekspertu konsilija lēmums ir: līdz brīdim, kad neskaidrie jautājumi būs noskaidroti un precizēti, to ietekme izpētīta un izskaidrota sabiedrībai, būs izlēgta iespēja izmantot SK kā ideoloģisku instrumentu sabiedrības pārveidošanai un būs sagatavota Konvencijas īstenošanai nepieciešamā infrastruktūra, Eiropas Padomes Konvencijas par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu (Stambulas konvencijas) ratifikāciju atlikt.

Sagatavojuši

Dr.oec. Raita Karnīte, LZA HSNZ priekšsēdētāja

ATKLĀTA VĒSTULE PARLATVIJAS ZINĀTŅU AKADĒMIJAS HUMANITĀRO UN SOCIĀLO ZINĀTŅU NODAĻAS RĪKOTO EKSPERTU KONSĪLIJU PAR “PAR STAMBULAS KONVENCIJU” UN TĀ SLĒDZIENU

Rakstām par 2018. gada 18. aprīlī notikušo LZA Humanitāro un sociālo zinātņu nodaļas konsiliju “Par Stambulas konvenciju” un tā slēdzienu. Saskaņā ar LZA mājaslapā sniegto aprakstu, “konsilijā ir vairākas principiālas dalībnieku grupas: valsts institūciju pārstāvji, kas informē ekspertus un kompetenti atbild uz ekspertu uzdotajiem jautājumiem; eksperti, kas vispusīgi analizē jautājumu; plašsaziņas līdzekļu pārstāvji, kas seko diskusijai un pauž informāciju sabiedrībai; interesenti, kas vēlas noklausīties diskusiju klātienē.”

Vēršam uzmanību, ka konsilijā un tā slēdzienā pārkāpj konsilija norises regulējumu. Pirmkārt, konsilijā valsts institūciju pārstāvju viedoklis netika skaidri nodalīts no ekspertu viedokļa, bet slēdzienā konsilija transkriptiem tika pievienots papildu viedoklis, lai iegūtu vajadzīgajam slēdzienam atbilstošu “balsu” skaitu. “Balsu” samērs savukārt ir iegūts, mehāniski summējot visu klātesošo

ekspertu un valsts institūciju pārstāvju un papildu pievienotā “eksperta” balsi. Konsilija slēdzienā vispār netika pārstāvēts par jomu atbildīgās Labklājības ministrijas viedoklis.

Uzskatām, ka konsilija norises gaita un slēdziena uzbūve neatbilst zinātniski kvalificētam slēdzienam gan tvēruma, gan argumentu pamatotības ziņā. Diskusijas sākumā tika uzdoti tendenciozi un neētiski jautājumi, piemēram, “Kas ir vardarbība un līdztiesība/vienlīdzība ikdienā? Kā tā izpaužas un kā tās mazināt vai nepieļaut?”, pievienojot slēdzienam arī ar Konvenciju nesaistītus pārspriedumus.

Lai arī sākotnēji paredzēts kā zinātnes pienesums sabiedrībai, šādi organizēts konsilijis degradē Latvijas zinātni, Latvijas Zinātņu akadēmijas prestižu un tās ekspertīzes kvalitāti.

Lūdzam LZA stingrāk pārraudzīt konsiliju ekspertu atlasī (pieņemam, izvirzot līdzīgus kritērijus kā LZA ekspertu statusam) un

konsilija organizēšanas kārtību, šādi nodrošinot zinātniski kvalitatīvu un pamatotu ekspertīzi.

Mēs, zemāk parakstījušies trīsdesmit trīs Latvijas zinātnieki un pētnieki, **nepiekrītam konsilija slēdzienam un aicinām Saeimu ratificēt Konvenciju, nesaskatot nekādus zinātniski pamatotus riskus Latvijai sabiedrībai un Satversmei.** Konvencijas neratificēšana, savukārt, būs spēcīgs signāls starptautiskajai sabiedrībai un varmākām, apliecinot, ka Latvijā ir augsta tolerance pret vardarbību ģimenē.

Vēstuli parakstīja konsilija dalībnieces, LU asociētās profesores Aivita Putniņa un Kristīne Dupate un vēl 31 humanitāro un sociālo zinātnes nozari pārstāvošs zinātnieks <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/33-latvijas-zinatnieki-aicina-atbalstit-stambulas-konvencijas-ratifikaciju.a279578/>

IX LATVIJAS ZINĀTNIĒKU SAVIENĪBAS KONGRESA REZOLŪCIJA

Latvijas Zinātnieku Savienība (LZS) secina, ka Latvijas zinātne pēdējos gados ir piedzīvojuši lielas pārmaiņas, kas ir būtiski ietekmējušas kā zinātnieku, tā arī zinātnisko institūciju izaugsmi.

2013. gadā tika veikta Latvijas zinātnes otrā starptautiskā izvērtēšana, ko īstenoja IZM sadarbībā ar Ziemeļu Ministru padomes sekretariātu. Kā spēcīgi starptautisks spēlētājs ar vērtējumu "5" tika novērtēts tikai viens valsts zinātniskais institūts (OSI), bet ar vērtējumu "4" novērtētas 14 zinātniskās institūcijas vai to struktūrvienības. Kā spēcīgi vietējie spēlētāji ar vērtējumu "3" tika novērtētas 35 zinātniskās institūcijas, bet kā apmierinoši vietējie spēlētāji ar vērtējumu "2" novērtētas 67 zinātniskās institūcijas vai to struktūrvienības. Par vājām un ar vērtējumu "1" tika atzītas 20 publiskās sektora zinātniskās institūcijas.

Nolūkā samazināt zinātnisko institūciju skaitu, turpmākajos gados IZM īstenoja zinātnes reformas. To rezultātā 2016. gada 1. janvārī zinātnisko institūciju reģistrā bija reģistrētas vairs tikai 33 valsts dibinātas zinātniskās institūcijas, augstskolas vai augstskolu struktūrvienības un 44 privāto tiesību juridiskās personas dibinātas zinātniskās institūcijas, augstskolas vai augstskolu struktūrvienības, bet IZM izvirzīja mērķi panākt, lai 2020. gadā valsti būtu vairs tikai 20 publiskās sektora zinātniskās institūcijas.

Iepriekšējos gados (2004.–2006. un 2007.–2013. gadu plānošanas periodā) būtisku zinātnes infrastruktūras atjaunošanu Latvijai izdevās panākt galvenokārt tāpēc, ka pēc iestāšanās Eiropas Savienībā Latvijas zinātnei kļuva pieejami Eiropas Struktūrfondu un Eiropas Sociālā fonda līdzekļi. Valsts zinātnisko institūciju pētniecības infrastruktūras modernizācijā tika ieguldīts 127,45 milj. eiro, tai skaitā kopējais attiecināmais finansējums 126,40 milj. eiro un ERAF finansējums 106,94 milj. eiro. Tika investēts Valsts nozīmes zinātnisko centru infrastruktūras izveidē, un ar ESF stipendiju atbalstu tika sagatavots ievērojams skaits jauno doktoru. Diemžēl šos ieguldījumus Latvijas valsts budžets atbalstīja visai ierobežotā apmērā, un jauno doktoru tālākās izaugsmes nodrošināšana izpalika vismaz divus gadus.

Šajā finansēšanas periodā (2014.–2020) IZM pārvalda ERAF līdzekļus 323,2 miljoni eiro apmērā. IZM ir apsolījusi ES, ka to apguve nodrošinās, ka jau 2020. gadā (salīdzinājumā ar 2013. gadu) tiks sasniegti sekojoši zinātnes izaugsmes rādītāji:

1. Lielāks zinātnisko darbinieku skaits pētniecībā un attīstībā: + 1604 zinātnieki (+30%);
2. Mazāks skaits valsts finansēto zinātnisko institūciju: – 22 institūcijas (– 52%);
3. Lielāks valsts un augstākās izglītības sektora piesaistītais ārējais finansējums zinātniski pētnieciskajam darbam: +96,6 milj. eiro (+152%);

*IX Latvijas Zinātnieku savienības kongress notika š.g. 16.maijā

4. Lielāks augsto un vidēji augsto tehnoloģiju nozaru īpatsvars Latvijas preču eksportā: +7,2% no kopējā (+30% pret 2012. gadu);

5. Būtisks apstrādes rūpniecības produktivitātes pieaugums 2020. gadā pret 2011. gadu: + 40%.

Latvijas Zinātnieku savienība secina, ka jau šodien ir vērojama būtiska atpalikšana no plānotajiem rādītājiem, un ir sagaidāms, ka nekas no solītā sasniegts netiks.

Daļēji tas ir tāpēc, ka agrāko ieguldījumu zinātnes infrastruktūrā ietekme uz valsts ekonomisko izaugsmi ir daudz zemāka nekā būtu bijis iespējams, jo tiek ignorēti LZS ieteikumi ievērot starptautisko ekspertu rekomendācijas un prioritāri ieguldīt spēcīgāko zinātnisko institūciju, tai skaita Valsts nozīmes pētniecisko centru infrastruktūras turpmākajā attīstībā. Tas dotu iespēju uz šo institūciju bāzes veidot konceptuāli jaunas inovāciju infrastruktūras, tādas kā testēšanas laboratorijas, konstruktoru birojus, eksperimentālās darbnīcas un pilotražotnes. Ar ERAF atbalstu iepriekšējā periodā tika izveidoti 9 valsts nozīmes pētniecības centri (VNPC), bet 2014.–2020. gada **plānošanas periodā šo VNPC nozīme tika apšaubīta, un tālākā attīstība – apturēta.**

Latvijas Zinātnieku savienība secina, ka arī pašreizējā plānošanas periodā P&A infrastruktūras attīstīšana viedās specializācijas jomās un zinātnisko institūciju institucionālās kapacitātes stiprināšanai pieejamie līdzekļi (108 222 755 eiro, tai skaitā ERAF finansējums 91989 342 eiro un valsts budžeta līdzfinansējums 16 233 413 eiro), ja tos nepapildinās būtisks valsts ieguldījums zinātnisko projektu un programmu īstenošanā, nespēs nodrošināt zinātnes, tehnoloģijas attīstības un inovācijas jomā izvirzīto mērķu sasniegšanu.

Latvijas Zinātnieku savienība vērs uzmanību uz to, ka joprojām lielāko daļu Latvijā īstenojamās zinātniskās pētniecības nodrošina valsts zinātniskās institūcijas – zinātniskie institūti un augstskolas, nevis privātais sektors, bet šo sektoru sadarbība jaunu produktu un tehnoloģiju izstrādē joprojām ir nepietiekama. Valsts zinātniskās institūcijas 2014. gadā īstenoja pētniecības projektus par gandrīz 60 milj. eiro, no kuriem 18 % veidoja starptautisku programmu finansējums, 67 % valsts budžeta finansējums, bet tikai 15 % – privātais finansējums līgumpētījumu īstenošanai un ieņēmumi no intelektuālā īpašuma tiesību nodošanas. No 2016. gadā zinātnes bāzes finansējumu saņem 21 zinātnisko institūciju reģistrā reģistrēta valsts zinātniskā institūcija, bet komercsektora ieguldījumi P&A joprojām sarūk.

Tāpēc LZS secina, ka ERAF un ESF līdzekļu izlietošanas efektivitāte nebija un nav tik augsta, kā to varētu vēlēties. Latvijas valsts pārvaldes institūciju izpratne par zinātni, izglītību un inovāciju neatbilst realitātei, uzskatot zinātni tikai par izdevumu, nevis investīciju pozīciju valsts budžeta izlietojuma kontekstā. LZS secina, ka kopumā Latvijas valsts budžeta ieguldījumi zinātnē un augstākajā izglītībā joprojām neatbilst

nedz Nacionālajā attīstības plānā, nedz Zinātniskās darbības likumā, nedz Augstskolu likumā paredzētajam (+0,15% no IKP ik gadus).

Valsts noteiktās stipendijas doktorantiem ir tik zemas, ka doktoranti ir spiesti mācību laikā strādāt papildus darbus, kas būtiski ietekmē promocijas darba apjomu un kvalitāti. LZS vērsas pie IZM un valdības ar ierosinājumu veikt nepieciešamās izmaiņas normatīvajos aktos, lai būtiski palielinātu doktorantu stipendiju apjomu.

Lai celtu zinātnieka profesijas prestižu un nodrošinātu paudžu nomaņu, LZS ierosina būtiski palielināt arī piešķiramo emeritēto zinātnieku grantu skaitu un apjomu.

IZM un EM ir novilkušas formālas un Latvijas ekonomikas attīstības interesēm neatbilstošas demarkācijas līnijas, kas strikti norobežo zinātni un tehnoloģiju izstrādi no inovācijām. Zinātne un tehnoloģiju izstrāde atstāta IZM pārraudzībā (valsts sektors), bet inovācija – EM atbildības sfērā (komercsektors). Tas ir novedis pie tā, ka Latvijas zinātnes atklājumi netiek iemiesoti Latvijas ekonomikā nozīmīgos produktos un tehnoloģijās, bet tiek publicēti vai nonāk ārvalstu kompāniju īpašumā. Latvija inovācijas reitingā ir noslidējusi līdz viduvējo inovatoru līmenim un vairāk kā ievērojami atpaliek no ES vadošajām valstīm šajā jomā. Viens no iemesliem šādā attīstības scenārijā ir tas, ka inovācijām nepieciešamā infrastruktūra pagājušā gadsimta 90. gados tika atņemta valsts zinātniskajiem institūtiem un privatizēta, kas vairumā gadījumu nozīmēja inovāciju infrastruktūras likvidāciju, un to nav plānots atjaunot. Tieši tāpēc Latvijā zināšanas nepārņem tehnoloģijā un produktos un nedod nepieciešamo pienesumu augstas pievienotā vērtības produktu ražošanai Latvijā.

Latvijas Zinātnieku savienība secina, ka pašreizējā valsts politika Z&P jomā 2 gadu laikā (2015.–2016.) ir novedusi pie:

- strauja zinātnieku skaita samazināšanās Z&P jomā (**par 16%**);
- privātā sektora investīciju krituma Z&P (**par 47%**);
- kopējo investīciju Z&P samazinājumu procentuāli pret IKP (par 35%);
- atpalicības no plānotā investīciju apjoma Z&P pret IKP (par 60%).

Latvijas Zinātnieku savienība vērsas pie Latvijas Saeimas un Valdības ar aicinājumu steidzami pārskatīt valsts politiku attiecībā pret zinātni, inovāciju un augstāko izglītību un lūdz pasludināt 2019.gadu par Nacionālo augstākās izglītības un zinātnes gadu! LZS pieprasa ievērot spēkā esošo likumdošanas un normatīvo aktu prasības attiecībā pret budžeta līdzekļu investīcijām zinātnē un augstākajā izglītībā un kardināli uzlabot IZM sadarbību ar nevalstiskajām institūcijām, Latvijas Zinātņu akadēmiju un Latvijas Zinātnes padomi, lai panāktu efektīvu un valsts interesēm atbilstošu zinātnes, inovācijas un augstākās izglītības attīstību un novērstu Latvijas ilgtspējīgas attīstības apdraudējumu.

CFLA: PIEEJAMS ES FONDU ATBALSTS PRAKTISKAS IEVIRZES PĒTĪJUMIEM

Centrālā finanšu un līgumu aģentūra (CFLA) izsludina atklātu projektu iesniegumu atlasu Izglītības un zinātnes ministrijas sagatavotajā Eiropas Savienības (ES) fondu programmā par Eiropas Reģionālās attīstības fonda (ERAF) atbalstu praktiskās ievirzes pētījumiem. Atlases otrajā kārtā kopējais pieejamais publiskais finansējums ir 25 miljoni eiro, no tiem ERAF finansējums vairāk nekā 19,2 miljoni eiro apmērā.

Projektu iesniegumu pieņemšana CFLA notiek no š.g. 25. maija līdz 3. septembrim. Projektu iesniedzēji var būt zinātniskās institūcijas un komersanti (sīkie (mikro), mazie, vidējie vai lieli). Var tikt iesniegti gan ar saimniecisko darbību saistīti, gan nesaistīti praktiskās ievirzes pētījumu projekti, atbilstoši programmas nosacījumiem.

Pasākuma mērķis ir atbalstīt pētniecību, kas sniedz ieguldījumu Latvijas viedās specializācijas stratēģijas mērķu sasniegšanā, zinātnes un tehnoloģiju cilvēkkapitāla attīstībā un jaunu zināšanu radīšanā tautsaimniecības konkurētspējas uzlabošanai.

Viena projekta maksimālais publiskā finansējuma apmērs ir 600 000 eiro, bet minimālais publiskā finansējuma apmērs – 30 000 eiro.

Paredzēts, ka tiek atbalstīti pētniecības projekti, kas sniedz

ieguldījumu Latvijas viedās specializācijas stratēģijas noteikto tautsaimniecības transformācijas virzienu un izaugsmes prioritāšu īstenošanā un šādu specializācijas jomu attīstībā: zināšanu ietilpīga bioekonomika, biomedicīna, medicīnas tehnoloģija, biofarmācija un biotehnoloģija, viedie materiāli, tehnoloģijas un inženiersistēmas, viedā enerģētika, kā arī informācijas un komunikācijas tehnoloģijas.

Ar saimniecisku darbību nesaistītam projektam maksimālā publiskā finansējuma intensitāte ir 92,5 procenti, ko veido valsts budžeta atbalsta intensitāte – 34,7 procentu apmērā un ERAF atbalsta intensitāte – 57,8 procentu apmērā. Savukārt tādiem projektiem, kas ir saistīti ar saimniecisku darbību, maksimālā publiskā finansējuma apmērs ir 25 – 70 procenti, un to nosaka atkarībā no projektā paredzētajām darbībām un projekta iesniedzēja veida.

Detailizēti projektu iesniegumu atlases nosacījumi pieejami Ministru kabineta 12.01.2016. noteikumos Nr. 34.

Noderīga informācija projektu iesniegumu sagatavošanai tiks sniegta vairākos semināros Rīgā un reģionos, pirmais no tiem plānots 14. jūnijā. Plašāka informācija par informatīvajiem pasākumiem un pieteikšanās semināru apmeklējumam būs pieejama CFLA mājaslapas sadaļā "Pasākumi".

ERAF atbalsts projekta īstenošanai paredzēts plānošanas dokumenta – Darbības programmas "Izaugsme un nodarbinātība" 1.1.1. specifiskā atbalsta mērķa "Palielināt Latvijas zinātnisko institūciju pētniecisko un inovatīvo kapacitāti un spēju piesaistīt ārējo finansējumu, ieguldīt cilvēkresursos un infrastruktūrā" 1.1.1.1. pasākuma "Praktiskās ievirzes pētījumi" ietvaros.

Paziņojums par atklātu projektu iesniegumu atlasu 24.05.2018. publicēts Latvijas Republikas oficiālajā izdevumā "Latvijas Vēstnesis". Projektu atlases nolikums, projekta iesnieguma veidlapas un palīgmateriāli pieejami CFLA mājaslapas sadaļā "Izsludinātās atlases".

Informācija par visām CFLA izsludinātajām atlasēm pieejama CFLA mājaslapā: <http://cfla.gov.lv/lv/es-fondi-2014-2020/> izsludinātās-atlases.

Projektu iesniegumu atlases pirmajā kārtā ar ERAF atbalstu tiek īstenoti 74 projekti, kopumā to īstenošanā paredzēts ieguldīt vairāk nekā 44 miljonus eiro. Vairāk informācijas par īstenojamajiem projektiem var iegūt vietnē www.esfondi.lv.

Informāciju sagatavo:

Ieva Luste,

Centrālās finanšu un līgumu aģentūras sabiedrisko attiecību speciāliste

Aizstāvēšana

2018. gada 27. aprīlī Latvijas Universitātes Vides zinātnes promocijas padomes sēdē **LAURAI KĻAVIŅAI** tika piešķirts bioloģijas doktora zinātniskais grāds (*Dr.biol.*) vides zinātnes nozarē, dabas aizsardzības apakšnozarē.

Balsošanas rezultāti: par – 8, pret – 0, nederīgi biļeteni – 0.

***

2018. gada 17. maijā Latvijas Universitātes Medicīnas, Farmācijas un Bioloģijas zinātņu nozares promocijas padome piešķīra medicīnas doktora (*Dr.med.*) zinātnisko grādu **AINĀRAM**

RUDZĪTIM internās medicīnas apakšnozarē.

Balsošanas rezultāti: par – 7, pret – 0, nederīgi biļeteni – 0.

***

2018. gada 21. maijā LLU Veterinārmedicīnas zinātņu nozares promocijas padomes atklātā sēdē **INGA EIZENBERGA** aizstāvēja promocijas darbu un viņai tika piešķirts veterinārmedicīnas doktora (*Dr.med.vet.*) grāds veterinārmedicīnas nozarē pārtikas higiēnas apakšnozarē.

Balsošanas rezultāti: par – 8, pret – 0, nederīgi biļeteni – 0.

***

2018. gada 21. maijā Rīgas Stradiņa universitātes Medicīnas

promocijas padome atklātā sēdē piešķīra medicīnas doktora zinātnisko grādu specialitātē internā medicīna **ANDRIM SKRIDEM.**

Balsošanas rezultāti: par – 8, pret – 0, nederīgi biļeteni – 0.

***

2018. gada 23. maijā LLU Pedagoģijas nozares Pieaugušo pedagoģijas apakšnozares promocijas padomes atklātā sēdē **IVETA KOKLE-NARBUTA** aizstāvēja promocijas darbu un viņai tika piešķirts pedagoģijas doktora grāds (*Dr.paed.*) pieaugušo pedagoģijā.

Balsošanas rezultāti: par – 9, pret – 0, nederīgi biļeteni – 0.

Redaktore Ilze Boldāne–Zeļenkova

"Zinātnes Vēstnesis"

Laikraksts iznāk kopš 1989. gada.

Reģistrācijas apliecība nr. 75.

Izdevējs: Latvijas Zinātņu akadēmija, Latvijas Zinātnes padome, Latvijas Zinātnieku savienība.

"Science Bulletin". Latvian Academy of Sciences, Latvian Council of Science, Association of Latvian Scientists.

"Zinātnes Vēstnesis" redakcijas padome: akadēmiķis Tālais Jundzis (vadītājs), LZA Prezidents Ojārs Spārītis, LZA ģenerālsekretārs Andrejs Šiliņš, LZA Senāta priekšsēdētājs Jānis Stradiņš, akadēmiķi Raita Karnīte, Baiba Rīvža, Jānis Spigulis, Pēteris Trāpen-

cieris, un LZA sabiedrisko attiecību speciāliste Ilze Stengrevica;

Jānis Kloviņš un Arnis Kokorevičs (LZP); Uldis Grāvis (LZS).

Redakcija: Rīgā, Akadēmijas laukumā 1.

Tālr. 67212706, 67225361, 26593299, fakss 67821153.

E pasts: zinatnes.vestnesis@lza.lv; <http://www.lza.lv>

Indekss 77165. Iespiests: SIA Zemgus LB